

Ewa Modrzewska ¹⁾

Wielki post w tradycji prawosławnej

Lent in the tradition of the Eastern Orthodox Church

Abstrakt

Czas oczekiwania na święto jest bardzo istotnym czasem w kulturze chrześcijańskiego Wschodu. Jest to czas duchowej przemiany, oczyszczenia, pojednania i wiąże się z wyrzeczeniami oraz z postem. W prawosławnym kalendarzu liturgicznym jest ok. 200 postnych dni: 4 długie posty w roku przed Paschą, Bożym Narodzeniem, świętem Zaśnięcia Bogurodzicy i dniem Apostołów Piotra i Pawła, kilka jednodniowych postów w wigilie niektórych świąt oraz cotygodniowe posty w środy i piątki. Najważniejszy i najdłuższy jest post przed świętem Paschy – trwa on 7 tygodni (48 dni), ale poprzedzają go jeszcze 4 tygodnie przygotowań duchowych. Nabożeństwa postne są odprawiane w skromnie oświetlonej cerkwi, czytaniu pokutnych tekstów towarzyszą liczne pokłony. Istotą wschodnio-chrześcijańskiego postu jest jednak nie surowość, ale dążenie do miłości i pojednania się z braćmi. Dzisiaj, po siedemdziesięcioletnim okresie komunizmu, wiara odradza się powoli. Największe cerkwie w Moskwie i Sankt Petesburgu pełnią jednocześnie rolę muzeów i miejsc modlitwy. Żywszą wiarę można znaleźć w mniejszych wspólnotach. Powstanie w ostatnim czasie dużej ilości stron internetowych dla wierzących bardzo ożywia kościół prawosławny i przyciąga młodzież.

---

1) Uniwersytet Warszawski, Wydział Lingwistyki Stosowanej i Filologii Wschodniosłowiańskich

Słowa kluczowe: post, tradycja prawosławna, oczekiwanie, niedziela, Pascha, cerkiew, modlitwa, nabożeństwo, pokłon.

Abstract

Time of awaiting Lent is very important in the culture of the Christian East. It is the time of spiritual transformation, purification, reconciliation and is associated with renouncements and fasting. In the orthodox liturgical calendar there are around 200 fast-days: 4 long fasts before Easter, Christmas, the holiday of Falling Asleep of the Mother of God and the Day of the Apostles Peter and Paul; a few fast-days on the eves of some holidays and weekly fasts on Wednesdays and Fridays. The most important and the longest is the fast before Lent – it lasts 7 weeks, (48 days), and it is still preceded by 4 weeks of spiritual preparations. The fast services are celebrated in scarcely lighted orthodox churches, readings of the penitential texts are accompanied by abundant bowing. Nevertheless, the essence of the Eastern-Christian fast is not the rigidity but the pursuit of love and reconciliation with brothers. Today, after 70 years of communism, faith is reviving slowly. The largest orthodox churches in Moscow and Saint Petersburg are playing a role of museums and places of worship at the same time. More vivid faith can be found in smaller communities. Recent emergence of many websites for believers greatly stimulates the orthodox church and attracts young people.

Key words: fast, orthodox tradition, awaiting, Sunday, Easter, orthodox church, prayer, service, bow

Czas świecki, oczekiwanie na święto, świętowanie

Mircea Eliade (1970), wybitny rumuński antropolog, w pracy „Sacrum, mit, historia” przedstawił teorię, zgodnie z którą życie człowieka religijnego przebiega w dwóch przeplatających się ze sobą planach czasowych, w czasie świętym i świeckim. „Są interwały czasu sakralnego, czas świąteczny (przeważnie świąt okresowych); z drugiej strony jest czas świecki, zwykle trwanie czasowe, w które wpisują się akty pozbawione znaczenia religijnego”.

Czas święty przypomina obracające się koło, „jest odwracalny”, „nie płynie”, „polega na reaktualizowaniu jakiegoś sakralnego wydarzenia, które dokonało się w przeszłości” ten czas „nie zmienia się ani nie wyczerpuje”. Co roku przeżywamy ten sam cykl świąt.

Czas świecki jest czasem liniowym, zmiennym, przebiegającym w różnych rytmach, jednak chociaż zwykle jest on bogaty i różnorodny, „zużywa istotę ludzką i nieubłagane dąży do śmierci”. „Między tymi dwoma rodzajami czasu zachodzi oczywiście przerwanie ciągłości – pisze Eliade (1970) – ale za pomocą obrzędów człowiek religijny może «przechodzić» bezpiecznie ze zwykłego trwania czasowego do czasu sakralnego”.

Wydaje się jednak, że te dwa porządki czasowe nie wystarczają, żeby scharakteryzować życie religijne człowieka chrześcijańskiego Wschodu. Przejście od jednego porządku czasowego do drugiego może trwać tu bardzo długo, dłużej niż poprzedzający je czas świecki i następujący po nim czas święty. Ten **czas oczekiwania czy przygotowań do świąt** związany jest w tradycji prawosławnej z postem. Jest to czas stopniowego zbliżania się do święta, przygotowań duchowych, oczyszczenia. Trudno zaliczyć go do czasu świeckiego, bo jest nasycony religijnością i układa się w powtarzające się co roku cykle. Nie jest to jednak także czas święty, ponieważ nie polega na reaktualizowaniu jakiegoś dawnego wydarzenia, ale jest okresem przygotowań, przemiany wewnętrznej. Surowość z nim związana również nie pozwala włączyć go do okresów świętowania.

Ten czas w kalendarzu prawosławnego chrześcijanina zajmuje ok. 200 dni. Jest go więc dwa razy więcej niż czasu zwykłego i trzy razy więcej niż świątecznego.

Posty w kalendarzu prawosławnym

Przyjrzyjmy się temu dokładniej. Prawosławny kalendarz liturgiczny przewiduje 4 długie posty w roku: Wielki Post przed świętem Paschy trwa 48 dni – 40 dni na pamiątkę postu Jezusa na pustyni i jeden tydzień na pamiątkę Jego Męki (w 2009 r. święto

wypada 19 kwietnia, post trwa od 2 marca do 18 kwietnia); post przed Bożym Narodzeniem (7 stycznia) trwa 40 dni (zawsze od 11 listopada do 6 stycznia), ponieważ zaczyna się on w dniu świętego Filipa, bywa też nazywany Postem Filipowym lub w tradycji ludowej „filipowkami”; Post „Uspienski”, przed świętem Zaśnięcia Bogurodzicy Maryi (28 sierpnia) liczy sobie 14 dni (co roku od 14 do 27 sierpnia), natomiast długość postu przed świętem Apostołów Piotra i Pawła (12 lipca) jest różna, ponieważ jego początek jest wyznaczony na 57 dni po ruchomym w kalendarzu święcie Paschy, to jest tydzień po Pięćdziesiątnicy, a kończy się zawsze 11 lipca, trwa więc, w zależności od daty Paschy, od 8 do 42 dni (dla przykładu w 2009 r. to 27 dni – od 15 czerwca do 11 lipca). Oprócz tego są przewidziane posty jednodniowe w wigilie i dni niektórych świąt, np. w przededniu święta Chrztu Pańskiego, związanego na Wschodzie z tradycją kąpieli w przerębli (święto 19 stycznia, post 18 stycznia), w dniu Ścięcia głowy Jana Chrzciciela (święto i post 11 września), w Dniu Podwyższenia Krzyża Pańskiego (święto i post 27 września). Do tego dochodzą cotygodniowe posty w środy (dzień zdrady Judasza) i w piątki (dzień śmierci Jezusa), przygotowujące do przeżycia każdej niedzieli. W okresie Wielkiego Postu dniem surowszych wyrzeczeń są, oprócz śród i piątków, także poniedziałki. Tydzień prawosławnego chrześcijanina wygląda więc następująco: poniedziałek, wtorek – dni zwykłe, środa post, czwartek – dzień zwykły, piątek – post, sobota dzień zwykły, chyba że wypada wigilia jakiegoś wcześniej wspomnianego święta, niedziela – święto.

Ryc. 1. Prawosławny kalendarz na rok 2009: kolor zielony – post, kolor niebieski – surowy post, kolor pomarańczowy – świąteczne tygodnie bez dni postnych (1. po Bożym Narodzeniu, 2. na początku okresu przedpostnego, 3. Maslenica, 4. po Święcie Paschy, 5. po Zesłaniu Ducha Świętego), kolor biały – dni zwykłe, czerwone cyfry w kółkach – niedziele i dni świąteczne

Fig. 1. An orthodox calendar for 2009: green – a fast-day, blue – a strict fast, orange – holiday weeks without fast-days (1. after Christmas, 2. in the beginning of a prefasting period, 3. Maslenica, 4. after Easter, 5. after Pentecost), white – ordinary days, red digits in circles – Sundays and holidays

<http://azbyka.ru/days/2009-k.shtml>

ПРАВОСЛАВНЫЙ КАЛЕНДАРЬ 2009						
	ЯНВАРЬ	ФЕВРАЛЬ	МАРТ	АПРЕЛЬ	МАЙ	ИЮНЬ
ПН	5 12 (19) 26	2 9 16 23	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
ВТ	6 13 20 27	3 10 17 24	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
СР	7 14 21 28	4 11 18 25	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
ЧТ	1 8 15 22 29	5 12 19 26	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
ПТ	2 9 16 23 30	6 13 20 27	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
СБ	3 10 17 24 31	7 14 21 28	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
ВС	4 11 18 25	1 8 15 22	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
	ИЮЛЬ	АВГУСТ	СЕНТЯБРЬ	ОКТАБРЬ	НОЯБРЬ	ДЕКАБРЬ
ПН	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
ВТ	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29
СР	1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30
ЧТ	2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
ПТ	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
СБ	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26
ВС	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27

ЦЕРКОВНЫЕ ПРАЗДНИКИ — ○ (новый стиль)

7.01* — Рождество Христово.
14.01 — Обращение Господне. Свт. Василия Великого
19.01* — Крещение Господне. Богоявление
15.02* — Сретение Господне
7.04* — Благовещение Пресвятой Богородицы
12.04* — Вход Господень в Иерусалим
19.04 — **ПАСХА ХРИСТОВА**
21.05 — Ап. и ев. Иоанна Богослова
22.05 — Перенесение мощей свт. Николая
28.05* — Вознесение Господне
7.06* — День Святой Троицы. Пятидесятница
8.06 — День Святого Духа
7.07 — Рождество Иоанна Предтечи
12.07 — Свв. первоверховных апл. Петра и Павла
19.08* — Преображение Господне
28.08* — Успение Пресвятой Богородицы

11.09 — Усекновение главы Иоанна Предтечи
21.08* — Рождество Пресвятой Богородицы
27.09* — Воздвижение Креста Господня
9.10 — Ап. и ев. Иоанна Богослова
14.10 — Покров Пресвятой Богородицы
4.11 — Казанской иконы Божией Матери
4.12* — Введение во храм Пресвятой Богородицы
19.12 — Свт. Николай чудотворца

* — двенадцать праздников

ДНИ ПОМНОВЕНИЯ — □
21 февраля — Воспелская родительская суббота
14 марта } Субботы 2, 3, 4 седмиц
21 марта } Великого поста
28 марта }
28 апреля — Радоница
9 мая — Поминание усопших воинов
6 июня — Суббота Троицкая
7 ноября — Суббота Димитриевская

ПОСТ — ■ и **СТРОГОЙ ПОСТ** — ■
2.03 — 18.04 — Великий пост
15.06 — 11.07 — Петров пост
14.08 — 27.08 — Успенский пост
28.11 — 6.01 — Рождественский пост
18.01 — Крещенский сочельник

СПАСИТЕЛЬНЫЕ СЕДМИЦЫ — ■
с 7 января — Святки
с 9 февраля — Мытаря и фарисея
с 23 февраля — Сырная (масленица)
с 19 апреля — Светлая
с 8 июня — Троицкая

НЕ СОВЕРШАЕТСЯ БРАКОВЕНЧАНИЕ
— во вторник, четвергом, субботам
— в период многодневных постов и Святков
— в период с 21 февраля по 25 апреля
— накануне церковных праздников и в дни 11 и 27 сентября

Wielki Post

Oczywiście najdłuższy i najważniejszy post na Wschodzie wypada przed świętem Paschy¹, zwanej Świętem Święt. Trwa on 7 tygodni, poprzedzają go jednak jeszcze 4 tygodnie przygotowań duchowych.

1) Data święta Paschy w tradycji prawosławnej jest do dziś wyznaczana zgodnie z postanowieniem Soboru Nicejskiego z 325 roku. Według tamtych ustaleń, miała ona wypadać w pierwszą niedzielę po pierwszej wiosennej pełni księżyca i po żydowskim święcie Paschy. W 1054 doszło do schizmy, a w 1582 roku katolicy chrześcijanie przeprowadzili reformę w ustalaniu daty święta Wielkanocy, uznając za wystarczający pierwszy warunek. Cerkiew prawosławna odniosła się do tych zmian negatywnie i dlatego dziś daty świętowania Wielkanocy w tradycji katolickiej i prawosławnej są na ogół różne. Dokładniejsze wyjaśnienia na portalach:

<http://www.kosciol.pl/article.php/20040407170859378> ,

<http://www.ekumenizm.pl/content/article/20060225202258512.htm>

1. Cztery tygodnie przygotowań do postu

O tym czasie przygotowania, zwanym okresem przedpostnym lub w tradycji ludowej przedpościem, pisze wyczerpująco Aleksander Schmemmann (2006) – współczesny duchowny i profesor teologii liturgicznej z Paryża w pracy zatytułowanej „Wielki Post”. Tutaj chcielibyśmy chociaż wyliczyć niedziele tego okresu, ponieważ każda z nich ma swoją nazwę, związaną z czytaniem liturgicznymi, przypadającymi na ten dzień.

Pierwsza to **Niedziela Pragnienia**; czytany jest wtedy tekst o Zacheuszu (Łk 19, 1-10), który bardzo pragnął zobaczyć Jezusa, a że był małego wzrostu, musiał wspiąć się na drzewo. Druga niedziela jest zwana **Niedzielą Pokory**. W czasie liturgii wierni słuchają tekstu o modlącym się w świątyni: zadowolonym z siebie, dumnym faryzeuszu i pokornym, uznającym swoją grzeszność celniku (Łk 18, 9-14). Pokora jakby otwiera drzwi wyznaniu win i skrusze. Następna z kolei niedziela to **Niedziela Miłosierdzia**, w czasie której jest czytana przypowieść o synu marnotrawnym (Łk 15, 11-32). Po niej następuje **Niedziela Sądu Ostatecznego** (Mt 25, 31-46), zwana powszechnie niedzielą mięsopustną, bo począwszy od niej 7 dni przed początkiem Wielkiego Postu wierni przestają jeść mięso. Po niej następuje tydzień maślany lub serowy („syrnaja”, „maslianaja niedziela”); są to ostatnie dni przed postem, kiedy wolno spożywać nabiał i ryby, a jednocześnie tydzień pożegnania karnawału, szumnie świętowana Maslenica, święto pieczenia i jedzenia blinów. Iwan Szmielow (2003) tak wspomina ojca duchownego goszczącego u nich w domu w tym czasie:

„Od protodiakona żar i dym. Na trzech krzesłach się rozsiadł. Pije kwas. Po zupie rybnej z pierożkami – jeszcze i jeszcze bliny. Bliny przypieczone. Potem galareta, znowu bliny, teraz już podwójnie przypiekane. Potem jesiotr z pary, bliny podpiekane. Leszcz niezwyklej wielkości, z grzybkami z kaszką... naważka, z siedem werszków, ze stynką bieleziarską z grzankami, polana sosem śmietankowo-grzybowym, bliny mleczne, lekkie, bliny ogromne z jajkami... jeszcze rozgotowana ryba z ikrą sandacza, z zasmażką... galaretką pomarańczową, melba waniliowo-migdałowa...”.

No i wreszcie po tych wszystkich radościach, zakończonych **seropustną niedzielą**, następuje czas poważniejszy, czas myślenia o duszy. Warto zwrócić uwagę na to, co dzieje się we wschodniej tradycji w przeddzień Wielkiego Postu. Nazywa się ten dzień **Niedzielą Przebaczenia Win**. Na liturgii są czytane fragmenty z Biblii o poście i przebaczeniu (Mt, 5, 23-24; Mt, 6, 14-21). Czytania przypominają, że nie można rozpoczynać dzieł bożych nie pogodziwszy się ze swoimi bliskimi. W cerkwi ojciec duchowny prosi wiernych o przebaczenie, wierni także przepraszają się nawzajem i w cerkwi, i potem w domu, ściskają się, obejmują, całują trzykrotnie, żeby rozpocząć post z czystym sercem, bez najmniejszej urazy. Obyczaj ten tak bardzo utrwalił się w świadomości ludzi prawosławnych, że wszelkie decydujące momenty życia zwykli oni zaczynać od wzajemnego wybaczenia, braterskich uścisków i pocałunków. W książce „Wykop” Andrzeja Płatonowa (2005) mamy na przykład taki fragment, dotyczący chwili, gdy chłopci zostali zmuszeni do opuszczenia własnych gospodarstw i przejścia do kołchozu:

„Gotowi jesteście? – spytał aktywista.

Chłopci jakby przygotowywali się do czegoś, ale jeden z nich nieoczekiwanie poprosił w ciszy:

– Daj nam jeszcze jedną chwilkę! I powiedziawszy ostatnie słowa, chłop objął sąsiada,

ucałował go trzykrotnie i poprosił o przebaczenie.

– Wybacz, Jegorze Siemionyczu!

– Nie ma czego, Nikanorze Piotrowiczu, ty też mi wybacz.

Każdy zaczął całować się z całą kolejką ludzi (...)

– Wybacz ciociu Dario, nie gniewaj się, żem twoją stodołę spalił.

– Bóg Ci wybaczy, Alosza, teraz ona wszystko jedno nie moja. (...)

– No chodź, Stefan, pobratajmy się.

– Wybacz Jegorze, żyliśmy wrogo, a kończymy wedle sumienia”.

2. Czas Wielkiego Postu

a) Czysty poniedziałek

Nazajutrz po Niedzieli Przebaczenia Win następuje Czysty Poniedziałek – pierwszy dzień Wielkiego Postu. Wszyscy zaczynają dzień od kąpieli, mycia się, wyparzania w łaźni. Potem sprząta się także mieszkanie.

Fot.1. W łaźni (W.D. Fomiuk, kolekcja prywatna, 2008)

Phot.1. In a bathhouse (W.D. Fomiuk, private collection, 2008)

http://www.artlib.ru/objects/gallery_291/artlib_gallery-145640-b.jpg

Iwan Szmielow (2003) wspomina, że w jego domu rodzinnym tego dnia obchodzono wszystkie pomieszczenia z rozpaloną cegłą w blaszanej misce, polewano ją octem, unosiła się wonna para o kwaśnym zapachu, którą wykadzano całe mieszkanie, by nikogo nie kusily wspomnienia tłustych i słodkich potraw Maselnicy i by wypędzić złe duchy. Tego dnia zdejmowano też kolorowe zasłony z okien, zwijano dywany, a na meble nakładano szare pokrowce aż do świąt. Z kredensu wyciągano wyszczerbione, obtłuczone naczynia, którymi posługiwano się przez cały okres Wielkiego Postu, za to chowano głęboko świąteczne filiżanki i talerzyki z niebieską obwódką. Każdy zakładał gorsze ubrania, by w ten sposób też jakoś się umartwić. Nie można było śpiewać, głośno się śmiać, ślizgać się po błyszczących parkietach.

W Czysty Poniedziałek także dziś obowiązuje post ścisły, a we wszystkie następne postne poniedziałki, środy i piątki nie można jeść żadnych ciepłych posiłków, w ogóle zakazane są nabiał, mięso, ryby i tłuszcze zwierzęce, a tłuszczów roślinnych można używać jedynie w soboty i w niedziele.

Wydaje się, że niewiele pozostaje do wyboru. Wyobraźnia i pomysłowość ludzi Wschodu przyczyniły się jednak do powstania wielu bardzo smacznych dań z ziemniaków, grzybów, kapusty, kasz. Iwan Szmielow (2003) w swoich wspomnieniach, dotyczących jeszcze czasów sprzed rewolucji, wylicza około czterdziestu postnych dań, które przygotowywano w jego rodzinie w okresie oczekiwania na Paschę. Były tam „kompot, kotlety kartoflane z suszonymi śliwkami i morelami, groch, chleb makowy z zawijanymi wzorkami z maku, różane obwarzanki, ciasteczka w formie krzyżyków, mrożona żurawina z cukrem, orzechy w zalewie, obsypane cukrem migdały, groch moczony, rogaliki i podłużne bułeczki, rodzynki z dzbanka, marmolada jarzębinowa, postny cukier – cytrynowy, malinowy, z cząsteczkami pomarańczy w środku, chałwa, prażona kasza gryczana z cebulką zapijana kwasem, postne pierożki z grzybami, barszcz, ogórki marynowane, grzybki, bliny z mąki gryczanej z cebulką, kutia z marmoladą dozwolona w pierwszą sobotę, mleczko migdałowe z białym kisielem, kisielek żurawinowy z wanilią, moczone jabłuszka w postne niedziele, chrupiące grzeszniczki (!) z podpieczoną skórką i ciepłą pustką w środku”.

b) Modlitwy i nabożeństwa w Wielkim Poście

Wchodząc do cerkwi w czasie Wielkiego Postu trzeba nie tylko trzy razy się przeżegnać, ale i trzykrotnie pokłonić. To charakterystyczny gest wschodniego chrześcijaństwa. Z pokłonami jest też związana najbardziej chyba znana wielkopostna modlitwa. Wszyscy umieją ją na pamięć od dziecka, gdyż jest w tym okresie wielokrotnie powtarzana w domu i w cerkwi, podczas długich wieczornych nabożeństw, zwanych tradycyjnie „Jefimonami” (od greckich słów Mefimon o Feos – z nami Bóg), albo „stojanijami” (trzeba je przetrwać na stojąco). Oto jej słowa:

Modlitwa św. Efrema Syryjczyka

„Panie i Władco życia mego,
Ducha lenistwa, zniechęcenia, żądz władzy i pustosłowia
nie dopuszczaj do mnie (pokłon).
Duchem zaś czystości, pokory, cierpliwości i miłości
obdarz mnie sługę Twego (pokłon).
O Panie i Królu, pozwól, abym widział swoje przewinienia
I nie osądzał brata mego,
Albowiem błogosławiony jesteś na wieki wieków(pokłon),
Amen.”

Inną piękną i bardzo wzruszającą modlitwą jest długi „**Kanon pokutny św. Andrzeja z Krety**”. Jego czytaniu, które odbywa się w pierwszym i piątym tygodniu Wielkiego Postu, (tzw. „Andriejowo stojanije”), towarzyszy aż 240 pokłonów. „Kanon pokutny...” to niezapomniany tekst oskarżania się i prośby o wybaczenie. Oto fragmenty:

„Przewyższyłem zabójstwo Kaina, dobrowolnie stałem się mordercą sumienia duszy, gdyż pobudzając ciało, gnębiłem je niecnymi uczynkami (...) Dlatego sam się oskarżam, dlatego sam się osądzam, ja, potępiony przez własne sumienie, nad które w świecie nie ma nic surowszego. Sędzio mój i Odkupicielu, Wszechwiedzący! Oszczędź, zbaw i ocal mnie, Twojego sługę!(...) Nie oczekuj ode mnie godnych owoców pokuty, albowiem siły moje zostały wyczerpane. Daruj mi, jedyny Zbawco, zawsze

skruszone serce i pokorę ducha, abym uczynił z nich miłą Tobie ofiarę”.

W czasie wielkopostnych nabożeństw cerkiew jest skromniej niż zwykle oświetlona, więcej jest czytań niż śpiewów, a te, które pozostawiono, mają charakter pokutny. Wiele tekstów z tych wykorzystywanych w Wielkim Poście, o oddzieleniu ciała od duszy, prośby o zmiłowanie, powtarza się także w czasie liturgii pogrzebowej.

Nie ma natomiast na Wschodzie nabożeństw podobnych do naszej „Drogi krzyżowej” czy „Gorzkich żalów”, Być może dlatego, że nie jest przyjęte podkreślanie bólu i cierpienia Chrystusa, wiążącego się z Jego ludzką naturą. Tradycja wschodnia zwraca uwagę wiernych na Boską naturę Zbawiciela, Boże Synostwo, Królewską godność, dostojęństwo. Na krzyżach i ikonach Wschodu Chrystus nigdy nie ma udreżonej, wykrzywionej bólem twarzy, wykręconego spazmatycznym cierpieniem ciała, czasem nawet przedstawiony jest w królewskich szatach lub miłościwie osłonięty przez Anioły.

Fot. 2. Ukrzyżowany Jezus Chrystus, Sobór Włodimirski w Kijowie, W. Wasniecow (1885-1896)

Phot.2. Crucified Jesus Christ, Orthodox Cathedral in Kijev, V. Vasniecov (1885-1896)

c) Niektóre szczególne dni

Niedziele Wielkiego Postu również mają swoje nazwy. Skupimy się jedynie na niektórych z nich.

Pierwsza to **Niedziela Triumfu Prawosławia**. Związana jest ona z kultem ikon. Święto ustanowiono na cześć zakończenia surowego okresu ikonoklazmu, kiedy to synod zwołany w roku 843, za czasów cesarzowej bizantyjskiej Teodory, zezwolił po latach karania twórców ikon, na ponowne przedstawianie wizerunków Chrystusa, Maryi i świętych.

Szczególne znaczenie ma również trzecia niedziela Wielkiego Postu, **Krestopokłonnaja**. Rozpoczyna ona **Tydzień Oddawania Czci Krzyżowi**. Krzyż wynosi się na środek cerkwi i wszyscy wierni oddają mu pokłon, tego dnia i przez następne dni aż do piątku. W sobotę przed tą niedzielą dawniej zwyczajowo pieczono w domu ciasteczka w formie krzyżyków z malinkami lub rodzynkami w miejscu gwoździ.

Fot. 3. Tradycyjne ciasteczka w formie krzyżyków, pieczone przed trzecią niedzielą postu.

Phot. 3. Traditional cross shaped cookies, baked before the third Sunday of a fast

http://www.hramznameniya.ru/images/gallery/30/344_m.jpg

Iwan Szmielow (2003) wspomina: „«Krzyżyki» to osobliwe ciasteczka, z posmakiem migdałów, kruche i słodkie; tam gdzie leżą poprzeczne belki, wciśnięte są malinki z konfitur, jakby gwoździkami przybite. Tak od niepamiętnych czasów wypiekali, jeszcze za prababci Ustinii. (...) Krzyżyki robi Mariuszka z modlitwą, czule powtarza «A to gwoździki, jak przybijali Chrystusa dręczyciele-złoczyńcy,... tutaj gwoździk, i tutaj gwoździk i wdusza wesołe malinki. A ja myślę «dlaczego wesołe, lepiej by czarne jagódki!...» Wszyscy patrzymy, jak składa krzyżyki. Bielusieńkie, jakby były z lipki wystrugane. Bywało, nie można się wprost doczekać: ach, szybciej, by je już z pieca wyjmowali!»

I jeszcze pouczał mnie Gorkin (Szmielow 2003): „Zjadaj krzyżyk i rozmyślaj sobie – Kriestopokłonnaja przyszła. A to nie dla przyjemności, a... każdemu, powiadają, daje się krzyż, żeby dobrze żyć i pokornie go nieść, jak Pan doświadczenie zsyła”.

Szczególnym dniem jest też **Zwiastowanie**. Zgodnie z tradycją prawosławną obchodzi się je 7 kwietnia (9 miesięcy przed Bożym Narodzeniem, wypadającym 7 stycznia). Niedługo przedtem w domu pojawiały się słodkie ciasteczka w kształcie skowronków. Iwan Szmielow w „Roku Pańskim” pisze: „Post już się kończy, idzie wiosna. Na czterdziestu Męczenników przyleciały skowronki. Każdego ranka widzę je w pokoju stołowym: patrzą z cukiernicy, główki z ostrymi dzióbkami i rodzynekami w oczkach, a rumiane skrzydełka zaplecione są na grzbiecie. Żal mi ich jeść, tak bardzo są piękne, i zaczynam od ogonka”.

Fot.4. Tradycyjne ciasteczka w formie skowronków, pieczone przed świętem Zwiastowania, począwszy od pierwszego dnia wiosny
Phot.4. Traditional lark shaped cookies, baked before the Day of Annunciation, beginning on the first day of spring
http://img1.liveinternet.ru/images/attach/b/1/12441/12441190_larks.jpg

W przededniu Zwiastowania zaś pieczono wspaniały kulebiak nadziewany czterema różnymi farszami, z grzybów, ikry, rybiej wątróbki i ryb, dozwolonych wyłącznie w tym dniu.

Ostatnia niedziela przed Paschą, rozpoczynająca Wielki Tydzień, nosi nazwę **Niedzieli Wierzbowej**. Palmy robiono przede wszystkim z wierzby. W sobotę przed tą niedzielą czyta się w cerkwi Ewangelię o wskrzeszeniu Łazarza, bardzo lubianą w prawosławiu. Daje ona nadzieję na zbawienie tym, którzy są często pozbawieni jakiegokolwiek nadziei i pościć nie dali rady. Przypomnijmy, że w „Zbrodni i karze” Dostojewskiego Sonia właśnie tę Ewangelię czyta Raskolnikowowi.

Fot.5. Sakrament spowiedzi, 2008
Phot.5. A sacrament of confession, 2008
<http://www.voznes.ru/news-2008-2.html>

Fot. 6. Płaszczanica, W. Wasniecowa 1901, Galeria Trietiaowska Moskwa
 Phot. 6. An epitaphion, W. Wasniecowa 1901, The Tretyakov Gallery, Moscow
<http://i028.radikal.ru/0806/d2/a8787049d2d1.jpg>

Wielki Tydzień jest też obchodzony w sposób szczególny. W **Wielki Czwartek** w cerkwi czyta się 12 Ewangelii, każdy wraca do domu późno w nocy lub już w Wielki Piątek nad ranem z zapaloną świeczką, którą potem znaczy krzyżyk na drzwiach domu, obory, W **Wielki Piątek** nie można nic jeść aż do wyniesienia „Płaszczanicy” – ogromnego płótna – całunu, zazwyczaj bogato zdobionej tkaniny lub ikony przedstawiającej złożenie Chrystusa do grobu. Płaszczanicę kładzie się pośrodku cerkwi na podwyższeniu symbolizującym grób i wszyscy oddają jej pokłon.

Wielka Sobota to, podobnie jak w kościele katolickim, dzień święcenia pokarmów i nabożeństwa światła, które rozpoczyna trwającą całą noc Wigilię Paschalną. Piętnaście czytań ze Starego

Testamentu przypomina całą historię zbawienia. Najradośniejszym momentem tej Wigilii jest możliwość uściskania i ucałowania każdego trzykrotnie z chrześcijańskim pozdrowieniem: Chrystus Zmartwychwstał, na co się odpowiada: Prawdziwie Zmartwychwstał. Takie pozdrowienia i ucałowania trwać mogą od północy, przez cały tydzień po święcie Paschy. Niedzielny poranek rozpoczyna uroczysta procesja.

Fot. 7. Procesja w dniu Paschy

Phot. 7. http://www.liturgy.ru/photo/nn/photo_n3.php

Tradycje prawosławne w dzisiejszej Rosji

Po siedemdziesięcioletnim okresie komunizmu, w czasie którego wszystkimi sposobami niszczone wiarę, a cerkwie zamieniano na składy ziemniaków, magazyny książek lub staroci, rekwizytornie teatralne, muzea ateizmu, baseny itp., wiara w Rosji

odradza się powoli. Stare cerkwie są odbudowywane, zbierają się nowe wspólnoty modlitewne, lecz wciąż jeszcze najczęściej świątynie pełnią jednocześnie rolę ośrodków wiary i muzeów.

W Sankt Petersburgu, w jednym z najśłynniejszych tamtejszych soborów – Soborze św. Izaaka, uroczystości religijne odbywają się w większe święta oraz w niedziele. Na co dzień jest to muzeum, i o zgrozo, w nawach bocznych stoją nie tylko stragany, gdzie można kupić np. zegarki, ale prawie na środku cerkwi znajduje się bankomat.

Podobnie bardzo malownicza cerkiew Okrwawionego Zbawiciela („Spas na krowi”) funkcjonuje jako zachwycająco piękny obiekt do zwiedzania. Tutaj nabożeństw nie odprawia się wcale.

Jednakże już równie majestatyczny Sobór Kazański, znajdujący się po drugiej stronie ulicy, żyje prawdziwym religijnym życiem. Od rana odbywają się tu nabożeństwa, na które przychodzi wielu wiernych.

Na uwagę zasługuje również katolicki kościół pod wezwaniem św. Katarzyny, znajdujący się przy głównej ulicy Petersburga (Newski prospekt 22-24). Jest to świątynia tętniąca życiem. Codziennie są tu odprawiane rano i wieczorem Msze Święte po rosyjsku, a w niedzielę po angielsku, francusku, rosyjsku i polsku (o 13.30). Widać, że wspólnota spotykających się tu wiernych jest bardzo zżyta. Liturgia jest starannie przygotowana przez wiernych, rozdzielone czytania i śpiewanie psalmu. Ksiądz po odprawionej Mszy Świętej wychodzi przed kościół, by każdemu podać rękę i chwilę porozmawiać.

Wiele pań pracujących jako przewodniczki w Sankt Petersburgu to kobiety bardzo religijne; zachęcają nie tylko do zwiedzania, ale i do wzięcia udziału w nabożeństwach, czasem objaśniają istotę i tradycje niektórych świąt i przybliżają postacie niektórych świętych. Ludzie są tu bardzo życzliwi, gościnni i chętni do rozmów.

Nieco inaczej jest w Moskwie. Tu czuje się zewsząd otaczający chłód i grozę znajdującej się blisko władzy i więzienia na Łubiance (przy Małej Łubiance 12 znajduje się dzisiaj katolicki kościół św. Ludwika i zanim się do niego dojdzie, parokrotnie można spotkać strażników więziennych). Odprawia się tu trzy

Msze Święte codziennie i pięć w każdą niedzielę, w tym jedną po polsku.

Najbardziej znane kremlowskie świątynie, sobory Zaśnięcia Bogurodzicy, Zwiastowania i św. Michała Archanioła, są często w remoncie i nikt nie umie powiedzieć, kiedy będą czynne. Szczęśliwi mogą wejść po wykupieniu biletu. Liturgia jest tu odprawiana w największe święta, a żeby wziąć w niej udział, trzeba mieć specjalne zaproszenia.

Fot. 7. Sobór Pokrowski (Opieki Matki Bożej) w Paschalną noc, Moskwa 2008

Phot. 7. Pokrovskiy Cathedral (The Cathedral of the Protection of the Mother of God) on Easter night, Moscow 2008

<http://ricolor.org/rus/rz/zo/pasha/>

Godziny otwarcia i przerw muzeów rosyjskich, np. niezapomnianego Muzeum Ikon im. Rublowa, są traktowane dosyć swobodnie. Turyści nie są tak mile widziani, nikt nikogo nigdzie nie zaprasza (podczas gdy przy Newskim Prospekcie stoją całe rzędy babuszek zachęcających do wspólnego zwiedzania Petersburga i okolic).

Cerkiew Chrystusa Zbawiciela, najbardziej okazała moskiewska świątynia, zbudowana w podziękowaniu Bogu za

zwycięstwo nad Napoleonem, wysadzona w powietrze za czasów komunizmu i potem zamieniona w basen, została ogromnym wysiłkiem odbudowana, dzięki darom wielu bogatych obywateli, jednak również ona służy za dnia jako muzeum, dopiero wieczorem odbywają się tu nabożeństwa i to zwykle w niewielkiej podziemnej kaplicy. Trzeba jednak przyznać, że niewątpliwą zasługą duchowieństwa tej reprezentatywnej dla narodu rosyjskiego cerkwi jest powstanie w ostatnim czasie bardzo bogatej strony internetowej: www.liturgy.ru, na której można znaleźć, oczywiście w języku rosyjskim, szczegółowe wyjaśnienia dotyczące prawosławnej liturgii i obyczajów, obejrzeć galerię zdjęć z nabożeństw prawosławnych, posłuchać śpiewów cerkiewnych wykonywanych przez różne chóry, a także posłużyć się wyszukiwarką cytatów z Biblii. Na tej stronie można również skontaktować się z prawosławnym duchownym i zadać drogą e-mailową jakieś pytanie.

Prawdziwie głębokiej wiary trzeba szukać w Moskwie w mniejszych wspólnotach i cerkiewkach, bo większe świątynie pełnią przede wszystkim funkcję reprezentacyjną.

Wydaje się, że w związku burzliwym rozwojem Internetu i powstawaniem coraz większej liczby stron internetowych dla ludzi wierzących, odrodzenie wiary w Rosji nabiera tempa i może ogarnąć również młodsze pokolenie.

Podsumowanie

Wielki Post w tradycji wschodniej nie jest okresem bardzo surowym. Oprócz wymagań, które stawiane są przed wiernymi, jest on pełen iskerek radości zapowiadających już światło i niezwykłą radość zbliżającej się Paschy. Podobnie mroźna wschodnia zima zmienia się stopniowo w łagodną, ciepłą wiosnę. Wierni nie tyle rozważają Mękę Chrystusa, ile przepraszają za swój udział w przyczynieniu się do Jego cierpień i proszą o łaskę, by móc powstać z grzechu. Post nie jest też celem samym w sobie, nie służy doskonaleniu, ale prowadzi do miłości. Co najbardziej wymowne, rozpoczyna się on w Niedzielę Przebaczenia Win i kończy (po północy) w święto Paschy pojednaniem z braćmi,

całowaniem i uściskami. Nikt nie jest tu osamotniony. „Nie sam wieśniak idzie do nieba, ale cała wieś” – mówi rosyjskie przysłowie (Špidlik 2000). A w Niedzielę Zmartwychwstania wszyscy słuchają **Kazania na Paschę św. Chryzostoma Złotoustego**. Oto jego początkowy fragment:

„Jeśli ktoś jest uczciwy i pobożny, niech znajdzie radość w tej dobrej i pełnej światłości uroczystości. Jeżeli ktoś jest sługą roztropnym, niech wejdzie, ciesząc się, do radości Pana swego. Jeżeli ktoś dźwigał postu udręki, niechże otrzyma dziś słuszną zapłatę. Jeśli niósł trudy od pierwszej godziny, niech sprawiedliwą otrzyma należność. Jeśli ktoś przyszedł po trzeciej godzinie, niech też świętuje z wdzięcznością. Jeżeli ktoś dopiero po szóstej godzinie się dołączył, niech nie ma żadnej wątpliwości, ponieważ niczego nie traci. Jeżeli zaś ktoś pozbawił się nawet dziewiątej godziny, niech także o niczym nie wątpi, niczego się nie boi. Jeśli ktoś dołączył się nawet o jedenastej godzinie, niech wcale nie boi się zwłoki. Albowiem gościnnie jest Pan. Przeto przyjmuje ostatniego, jak i pierwszego i daje odpocząć tym, którzy pracowali od pierwszej godziny. I nad ostatnim się lituje i pierwszego wynagradza, i jednemu daje, i drugiego wspomaga. I uczynki przyjmuje, i zamiary wita, i wysiłki szanuje, i chęci pochwała. Przeto wejdźmy wszyscy do radości Pana swego; i pierwsi, i drudzy nagrodę przyjmijcie. Bogaci i ubodzy, wszyscy razem się cieszcie. Wstrzemięźliwi i leniwi, ten dzień uczcijcie. Ci, co pościli i co nie pościli, weselcie się dziś. Uczta przygotowana, rozkoszujcie się wszyscy”.

Literatura

Аксенова Т., Наша защита православная молитва, Москва 2003.

Eliade M., *Sacrum mit historia*, wyboru dokonał i wstępem opatrzył M. Czerwiński, przekł. A. Tatarkiewicz PIW, Warszawa 1970,

Kanon św. Andrzeja z Krety, dostępny w języku polskim na stronie internetowej; <http://www.cyrylimetody.marianie.pl/kanon.htm>

Modlitwa św. Efrema Syryjczyka, dostępna w tłumaczeniu na język polski na stronie internetowej:

<http://modlitwa-modlitwy.blogspot.com/2007/11/o-panie-i-wadco-ycia-mego.html>

Платонов А., *Котлован*, АСТ, Тыва 2005.

Schmemann A., *Wielki Post*, Białystok 2006.

Шмелёв И.С., *Лето Господне. Человек из ресторана, составление, вступительная статья, комментарии* О.Н. Михайлов, Москва 2003.

Špidlik T., *Myśl rosyjska inna wizja człowieka*, przekład z francuskiego Janina Dembska, Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2000

Złotousty J. Ch., *Kazanie na dzień Paschy*, dostępne w języku polskim na stronie internetowej:

<http://www.wzch.org.pl/forum/viewtopic.php?p=1196>